

A pandemia de Covid-19 e a educación física no ensino superior: unha comparación europea

Tamás Freyer

Director Depto. de Educación Física e Artes Marciais da University of Public Service

Livia Borosán

Directora Depto. de Pedagogía da Hungarian University of Physical Education and Sports Sciences

Ákos Cserny

Vicerrector de Educación da Hungarian University of Physical Education and Sports Sciences

Beatrice Olari

Lic. en Linguas Extranxeiras aplicadas á economía e ao marketing, Université Côte d'Azur

RESUMO: A aparición da pandemia de Covid-19 representou un desafío sen precedentes para as institucións que prestan servizos públicos, como a educación superior. Aínda que existían solucións organizativas e pedagóxicas, como a formación a distancia, estes recursos non estaban adaptados a todo tipo de formación. A cuestión xurdiu, en particular, no sector da educación física, onde a práctica de actividades deportivas e a propia aprendizaxe implica case sempre unha actividade ao aire libre e un encontro materializado fisicamente con outras persoas. É importante cuestionarse como, en Europa, os distintos sistemas educativos reaccionaron a este desafío. O artigo é, pois, un exercicio de estudos comparados, que aborda o caso das universidades ou colexios especializados en educación física e deporte, en Hungría, Francia e Portugal. Os resultados apuntan a unha semellanza relativa nas respostas das distintas universidades europeas para responder á crise, mediante unha capacidade de adaptación e a través da innovación. Porén, tamén é visible o impacto emocional desta crise sanitaria, que deixou pegada en estudantes e docentes. É importante extraer leccións dos aspectos menos positivos, e optimizar as solucións que mellor funcionaron, para mellorar as respostas a futuras crises deste tipo. **Palabras clave:** Crise sanitaria, Covid-19, Educación superior, Educación física, Deporte.

La pandemia de Covid-19 y la educación física en la educación superior: una comparación europea

RESUMEN: La aparición de la pandemia Covid-19 representó un reto sin precedentes para las instituciones que prestan servicios públicos, como la enseñanza superior. Aunque existían solucio-

nes organizativas y pedagógicas, como la educación a distancia, estos recursos no se adaptaban a todos los tipos de formación. La cuestión se planteó en particular en el sector de la educación física, donde la práctica de actividades deportivas y el propio aprendizaje implican casi siempre una actividad al aire libre y un encuentro materializado físicamente con otras personas. Es importante preguntarse cómo han reaccionado a este reto los distintos sistemas educativos en Europa. El artículo es, por tanto, un ejercicio de estudio comparativo que analiza las universidades o facultades especializadas en educación física y deporte de Hungría, Francia y Portugal. Los resultados apuntan a una relativa similitud en las respuestas dadas por las distintas universidades europeas para responder a la crisis, a través de la adaptabilidad y de la innovación. Sin embargo, también es visible el impacto emocional de esta crisis sanitaria, que ha dejado huella en los estudiantes y el personal docente. Conviene aprender de los aspectos menos positivos y optimizar las soluciones que mejor han funcionado para mejorar las respuestas ante futuras crisis de este tipo.

Palabras clave: Crisis sanitaria, Covid-19, Enseñanza superior, Educación física, Deporte.

The Covid-19 pandemic and physical education in higher education: a European comparison

ABSTRACT: The emergence of the Covid-19 pandemic represented an unprecedented challenge for institutions providing public services such as higher education. Although organisational and pedagogical solutions existed, such as distance learning, these resources were not adapted to all types of courses. The question arose in particular in the sector of physical education, where the practice of sports activities and the learning process itself almost always involves outdoor activities and a meeting physically, in a materialised manner, with other people. The question must be asked as to how the various education systems in Europe have reacted to this challenge. The article is therefore a comparative research exercise looking at universities or faculties specialised in physical education and sport in Hungary, France and Portugal. The results point to a relative similarity in the responses given by the various European universities to cope with the crisis, through adaptability and through innovation. However, the emotional impact of this health crisis is also visible, and it has left its mark on students and teaching staff. It is important to learn lessons from the less positive aspects, and optimise the solutions that worked best, in order to improve responses to future crises of this type.

Keywords: Health crisis, Covid-19, Higher education, Physical education, Sport.

1. Introducción

A epidemia de coronavirus que se orixinou en China no inverno de 2019 cambiou o mundo, que logo sentiu os seus efectos en diferentes graos e de diferentes xeitos en case todas partes. A epidemia de gripe española de 1918, e a Primeira e a Segunda Guerra Mundial puideron ter un impacto global similar no século XX. A economía paralizouse, industrias enteiras pecharon e mesmo nos países do benestar a atención sanitaria caeu. A mobilidade, característica dos séculos XX e XXI, coa posibilidade de viaxar á outra metade do mundo en poucas horas, ou

de conseguir case calquera cousa de case calquera lugar mediante longas cadeas de subministración, desapareceu dun momento para outro. Pecháronse escolas, lugares de traballo, tendas e restaurantes, e restrinxíronse a circulación, a vida e os dereitos fundamentais das persoas de xeito descoñecido ata ese momento.

As universidades foron das primeiras en cambiar o seu horario de traballo e pasar á educación a distancia. Non obstante, hai algunhas áreas do ensino superior nas que a educación práctica forma parte integrante da formación, por exemplo, a formación médica, docente ou de enxeñaría; a educación física e deportiva universitaria tamén encaixan nesta liña.

O obxectivo desta contribución é presentar e discutir as reaccións á pandemia das universidades que imparten educación física en Hungría, Portugal e Francia, a partir da literatura académica e das nosas propias experiencias.

2. O caso de Hungría

A primavera de 2020 representou un desafío sen precedentes para a educación física no ensino superior. O 11 de marzo, o goberno húngaro declarou o estado de emerxencia para frear o coronavirus, o que provocou o peche das universidades e a suspensión do ensino obrigatorio presencial, entre outras medidas restritivas.

O obxectivo principal da educación física universitaria é axudar aos estudantes a desenvolver e practicar actividade física regular (Ennis, 2013). Ademais, os estudantes deben coñecer as infraestruturas deportivas da universidade, recibir información sobre a vida saudable e, a través de eventos deportivos e a implicación dos departamentos da asociación, axudarlles a escoller a forma de exercicio que lles gustaría practicar posteriormente. Alén dos obxectivos primarios, a educación física tamén é axeitada para transmitir os valores da sociedade. A promoción da saúde, as normas sociais como o xogo limpo relacionadas co deporte (Freyer, 2014) ou os dereitos humanos en xeral (Rodino, 2012) pódense incorporar ao proceso educativo do alumnado. Para acadar tales obxectivos é fundamental a experiencia persoal do alumnado, e a colaboración presencial co profesorado de educación física é de máxima importancia. En máis de trinta institucións de ensino superior de Hungría, a educación física adoita presentarse de tres formas. É, sobre todo, a educación física do alumnado, a que quizais afecta ao meirande número de alumnos. A segunda categoría -en canto ao número de alumnos- é a formación de profesores de educación física e técnicos deportivos; e a terceira é a educación física militar e policial.

Durante as clases de educación física universitaria xeral, os estudantes poden escoller entre unha serie de deportes. Nas clases, os educadores físicos ensinan as técnicas e normas básicas do deporte elixido. A experiencia demostrou que moitas persoas non practican deporte porque non atoparon unha forma de movemento que se adapte aos seus hábitos e mobilidade. Darlle ao alumnado unha sensación de éxito é a principal consideración. O obxectivo é gozar do movemento que ogallá os leve a atopar un deporte que se integre na súa vida diaria e que gocen despois da graduación. Trátase dunha tarefa importante, xa que o alumnado de hoxe é quen tomará as decisións do futuro, e os seus hábitos deportivos son determinantes para a súa familia, o seu medio de vida e, o máis importante, o seu lugar de traballo. Non obstante, é difícil realizar esta tarefa sen unha relación persoal entre profesor e alumno.

A formación de profesores de educación física e adestradores deportivos en Hungría ten lugar na Universidade de Educación Física de Budapest, a formación de profesores de educación física na Universidade Eötvös Loránd de Budapest, nas universidades de Debrecen, Szeged e Pécs e na Universidade Károly Eszterházy de Eger. Nestas institucións, por suposto, non hai educación física clásica. O obxectivo da educación é formar profesores e adestradores de educación física con excelentes coñecementos teóricos e prácticos. No ensino, ademais das materias teóricas (anatomía, bioquímica, fisioloxía, teoría da formación, pedagogía, psicoloxía, entre outras), impártense materias prácticas (atletismo, ximnasia, xogos de pelota, artes marciais, deportes estacionais e de lecer, por citar só algúns deles), e a teoría e formas de formación (campamentos, exercicios didácticos, entre outros) para a adquisición conxunta da práctica. Nestas institucións de formación é característico o predominio da práctica e a relación persoal profesor-alumno é de máxima importancia, tendo en conta que o desenvolvemento do deporte só é posible con educadores e adestradores físicos ben formados e motivados.

A formación física dos aspirantes a militares e policía realizase na Universidade Nacional da Función Pública. Unha área especial da educación física é a educación física militar e policial. A formación dos policía e militares profesionais consta de dúas partes: por unha banda, ambos teñen unha preparación física específica para a súa profesión, xa que os axentes deben reunir os requisitos físicos adecuados ao seu posto nunha enquisa anual. Por outra banda, deben dominar as técnicas e elementos das tácticas de acción policial e do combate corpo a corpo militar. Durante todo o período de formación, unha das materias que se imparten con máis frecuencia é a educación física policial e militar.

Debido á pandemia, a formación tivo que transformarse en cada unha das tres áreas de educación física presentadas. Non obstante, no noso estudo queremos mostrar máis concretamente os efectos da epidemia na formación de contacto universitario, en comparación coa educación física universitaria xeral.

A educación física universitaria caracterízase porque os educadores físicos se reúnan cos seus estudantes unha vez por semana durante 2-4 semestres. O papel do profesor é significativo nas clases, xa que debe avaliar a condición física do alumnado e demostrar os seus coñecementos e motivación no deporte elixido ata o momento. A partir dunha enquisa, é posible elaborar un plan de estudos para o cuadrimestre. Hai que ter en conta as competencias individuais do alumnado e configurar o programa en consecuencia. Nesta fase do traballo dos educadores físicos é de máxima importancia o contacto persoal co alumno. A formación pode ser eficaz se o instrutor consegue espertar o interese do alumno polo exercicio. Ao comezo da pandemia houbo que resolver todas estas tarefas, para que o profesor non puidese encontrarse persoalmente os seus alumnos ou compañeiros.

En primeiro lugar, é necesario afirmar que a educación superior húngara non estaba preparada para o ensino da educación física universitaria en liña. Dado que os profesores traballaban na súa maioría dende a casa, era necesario un medio de comunicación entre profesores e dirixentes. Era un problema que os compañeiros utilizaran ata entón un ordenador de sobremesa cedido polas universidades para realizar o seu traballo. No primeiro período da transición, trataron de comunicarse con electrodomésticos, portátiles, tabletas e teléfonos intelixentes de diferentes estándares técnicos. Por suposto, os programas que se executaban nos dispositivos

tamén eran diferentes: a comunicación entre eles adoitaba facerse a través de Skype, Messenger ou Facebook. Os compañeiros descargaron estas aplicacións, pero o seu uso estivo moi influenciado polo nivel de coñecementos informáticos do profesor e do seu ordenador, o teléfono, entre outros aspectos. A dirección da universidade proporcionou ao profesorado portátiles a medida que estaban dispoñibles e estableceu plataformas de comunicación unificada (normalmente, migraban de Skype a Microsoft Teams). Proporcionáronse ao profesorado axudas para utilizar os novos sistemas, que foron recibidas por correo electrónico ou dispoñibles na páxina web da universidade. A rede de comunicación interna púxose en marcha con relativa rapidez.

A seguinte tarefa foi organizar o contacto co alumnado. Normalmente, os estudantes comunicáronse a través de NEPTUN ou outro sistema interno (Coospace, Moodle) e por correo electrónico durante o trimestre. Nalgunhas universidades creáronse enderezos de correo electrónico universitarios, compostos polos nomes dos estudantes e a abreviatura do nome da universidade. Os grupos de notas creados en Facebook tamén permitiron aos estudantes comunicarse en masa. Non obstante, debido ao estado dos equipos informáticos dos alumnos e ás diferenzas na dispoñibilidade de Internet, a calidade da comunicación tamén cambiou neste caso. Non obstante, os coñecementos informáticos avanzados dos estudantes e a estandarización das aplicacións facilitaron moito unha comunicación eficaz.

Ao comezo da epidemia había pouca información sobre a súa temporalidade. Dado que a maioría das institucións de educación superior non requirían anteriormente educación en liña, as universidades adoitaban iniciar a transición da educación presencial á en liña despois dunha semana de preparación. Os materiais para as materias de teoría convertéronse pronto a un formato en liña compatible. Non obstante, no caso das materias prácticas, isto provocou serios problemas.

A plataforma de educación superior húngara recibiu moitas respostas ao desafío exposto anteriormente. O método de conferencia, comunicación, explicación, narración e debate, que esixía unha presenza persoal, foi substituído principalmente por recomendacións bibliográficas que requirían o método de ilustración, así como vídeos e películas descargadas de Internet, que os alumnos debían analizar de forma independente. Currículos de diferentes estándares, pero realizados en condicións profesionais, principalmente axudados ao desenvolvemento do condicionamento e das capacidades físicas. Co paso do tempo apareceron tamén vídeos de creación propia, nos que profesores emprendedores adoitaban gravar clases de ximnasia musical, aeróbic, *cruising* e acondicionamento. A calidade profesional dos materiais educativos, que normalmente se gravaban na casa e co propio dispositivo, resultou axeitada, pero o seu nivel técnico estaba por debaixo do dos vídeos dispoñibles en Internet.

Cos dous principais métodos de ensino en liña mencionados anteriormente, os instrutores definiron varios obxectivos educativos e formativos, tales como:

- » análise, avaliación e complementación de materiais bibliográficos e de vídeo coa opinión e experiencia propias (experiencia persoal, exemplos negativos e positivos con determinadas situacións);
- » toma de notas sobre o plan de estudos, elaborando un esquema;
- » dominio independente do currículo
- » preparación para o confinamento, coloquio;

- » resposta a preguntas ou fichas de autoavaliación;
- » elaboración de plans de formación propios, impartindo plans lectivos en función de criterios dados;
- » redactar un diario hospitalario a partir duns criterios dados
- » elaboración dunha tese que se presentará en base a criterios predefinidos;
- » elaboración dun traballo de exame.

A partir da experiencia do semestre de primavera, os preparativos para a aprendizaxe a distancia de outono continuaron en moitos lugares durante as vacacións de verán. Realizáronse as chamadas “latas” nas que se pregravaba o material das clases coa calidade axeitada utilizando educadores físicos, a infraestrutura da universidade e a axuda de profesionais. Estes vídeos complementáronse con Powerpoints, materiais que conteñen información práctica e teórica. Deste xeito pódese resolver ben o desenvolvemento das competencias e a transferencia de coñecementos teóricos. En deportes populares como fútbol, baloncesto, balonmán, tenis, etc. tamén se fixeron vídeos, pero normalmente só se utilizaban para practicar os elementos técnicos, non podían recuperar a ledicia do xogo. Practicar técnicas básicas e combinacións de movementos, que tamén son populares, na casa era unha solución temporal para este período, pero aquí tamén faltaba o combate que dá vida a estes deportes.

A docencia presencial nas universidades comezou en setembro. Na súa maior parte, as clases comezaron como sempre, pero coas debidas precaucións de seguridade. Reduciuse o número de grupos de alumnos, organizáronse actividades ao aire libre e prestouse maior atención á distancia e á hixiene. En caso de presentarse algún síntoma que o alumno percibise na súa persoa ou no seu entorno, quedaba prohibida a súa presenza na clase. Despois da enfermidade, só foi posible volver ás clases cun certificado médico. Dado que a investigación e as suxestións ao respecto aínda non estaban dispoñibles, era difícil determinar a intensidade e a cantidade de carga posterior á enfermidade tanto nas clases como nos adestramentos. Un reinicio demasiado temperá tamén provocou complicacións e finalmente unha traxedia. O pasado 11 de novembro volveuse a interromper a formación presencial polo empeoramento da situación epidémica. O ano rematou coa aprendizaxe a distancia, utilizando os métodos descritos anteriormente e as clases en liña impartidas polos profesores, e o semestre de primavera de 2021 tamén continuou deste xeito.

Cómpre desenvolver novos métodos para mellorar a educación no absentismo. Usar aplicacións descargables para teléfonos intelixentes e reloxos pode axudar a mellorar a forma física. Estes dispositivos son axeitados para comprobar e medir programas planificados coa axuda da educación física e do adestrador durante as horas de contacto. Na nosa opinión, a educación física dixital supón un maior uso das ferramentas dixitais, pero non pode desencadear clases presenciais de educación física. No próximo período, non obstante, cómpre estar preparado para que a educación presencial sexa cada vez máis substituída pola forma de ausencia. A experiencia ata a data demostrou que o ensino da educación física en liña e o uso dos métodos mencionados anteriormente só pode ser unha solución necesaria. Tamén é fundamental unha relación persoal entre o profesor-alumno e o propio alumnado, cuxa efectividade pode incrementarse significativamente mediante o uso de ferramentas e aplicacións dixitais. Na nosa opinión, só con tal enfoque se pode acadar o obxectivo da educación física universitaria, a integración do deporte e do movemento na vida cotiá dos estudantes.

A situación actual confirmou aos profesores que a condición para o éxito da docencia non é só o coñecemento da materia. Para dominar o espazo en liña, ademais da competencia dixital e a diversidade pedagóxico-metodolóxica, tamén precisaban e tiñan competencias relevantes que forman parte da súa cultura pedagóxica e están fortemente relacionadas co sistema subxectivo de condicións do proceso pedagóxico. Non abonda con realizar unha clase en liña a través de diversas aplicacións ou crear emocionantes follas de servizos, achegar vídeos ilustrativos e bibliografía, planificar plans de adestramento e clases de educación física en liña, senón que ademais de todo isto hai que garantir a personalidade esencial da educación. Mentres, na actual situación educativa, non podemos obviar o teorema pedagóxico básico de que unha relación positiva profesor-alumno mellora o rendemento. Amosamos os comportamentos e valores esperados relacionados co papel do educador a través da nosa personalidade, que agora foi trasladada ao espazo dixital. E quedou claro quen é o educador, como é de empático, tolerante, aberto e servicial que é, para tomar boas decisións, tratar os problemas de forma creativa e flexible, transmitir *feedback* evolutivo, motivador e personalizado na súa avaliación e, polo último, pero non menos importante, pense sistematicamente cos teus compañeiros.

En canto aos métodos de ensino empregados na educación en liña, a investigación analítica de Vandeyar (Vandeyar, 2020) deu resultados interesantes. Descubriu que os educadores utilizaron os seus métodos de ensino empregados na educación presencial durante o ensino en liña e viron a tecnoloxía TIC só como unha ferramenta para utilizar os seus métodos clásicos de ensino.

Non esquezamos que, xunto cos profesores, os alumnos atopáronse nunha situación totalmente descoñecida, que requiría disciplina para resolver as tarefas que se lles presentaban en colaboración cos seus profesores e en constante comunicación con eles. Neste proceso axudoulles a súa capacidade de ver, resolver problemas e sistematizar, e moitas veces tiveron que ser flexibles e con recursos ao utilizar as súas habilidades dixitais. O éxito e o fracaso son tamén conceptos habituais que se poden interpretar no traballo co alumnado. É posible e mesmo necesario coñecer de nós mesmos, do traballo pedagóxico, do alumnado e das conexións entre todas estas situacións vitais. Como din algúns autores, a lección aprendida da pandemia de COVID-19 é que profesores e estudantes deben recibir orientación sobre o uso de diferentes ferramentas educativas en liña. Despois da pandemia de COVID-19, cando se retomen as clases normais, débese animar aos profesores e estudantes a seguir utilizando estas ferramentas en liña para mellorar o ensino e a aprendizaxe (Pokhrel; Chhetri, 2021, p. 139-140).

3. O caso de Francia

En canto á situación en Francia, as universidades adaptáronse relativamente ben á situación da pandemia. Varios factores contribuíron a esta situación. En primeiro lugar, o elevado número de universidades (75 universidades públicas) e a proximidade entre as residencias dos estudantes e as súas respectivas universidades. En segundo lugar, a cultura relativamente estendida das actividades físicas. Se algunhas universidades teñen os seus propios campus, e algunhas incluso as súas propias piscinas (por exemplo, a Universidade de París Nanterre, ou a de Paris-Ouest), préstase moita atención á organización dos espazos para dispor almenos dun espazo apto

para practicar deportes (incluídos deportes de sala, sendo o balonmán un dos máis populares de Francia, por exemplo). Terceiro e último, as adaptacións tecnolóxicas precederon á pandemia. Como sinalaron algúns autores (por exemplo, Humbeeck, 2020), os MOOC (Massive Open Online Courses) son unha práctica habitual desde hai algúns anos nas universidades francesas.

En Francia, varias universidades fomentaron a práctica da actividade física durante a pandemia. A Universidade de París ofrece varios “centros de acollida” para traballar, conversar ou reunirse con compañeiros. O acceso a estes espazos era gratuíto, sempre que se presentase o carné de alumno ou a certificación escolar. En canto aos proxectos culturais, deportivos ou cívicos, había equipos no lugar para orientar aos estudantes (<https://u-paris.fr/des-lieux-detude-et-de-vie-en-temps-de-covid-19>). A mesma universidade tamén convidou a todo o alumnado e persoal da Universidade a participar en diferentes actividades ao aire libre, de xeito gratuíto, durante catro semanas a partir do 10 de maio de 2020. Para participar só tiñas que cubrir o formulario de inscrición e elixir a actividade que querías facer. Non obstante, para respectar a normativa sanitaria, as prazas foron limitadas. Unha vez confirmada a súa inscrición, a persoa recibía un correo electrónico de confirmación indicando a hora e o lugar da reunión, 48 horas antes da primeira sesión. As actividades son: carreira-fitness, camiñada sostida, golf, petanca, fortalecemento muscular e estiramientos (<https://u-paris.fr/sport/remise-en-forme/>). Ademais, a Universidade de París ten unha aplicación chamada “Tous en forme” (“Todos en forma”). A aplicación móbil ofrece probas sinxelas para determinar o nivel de forza, flexibilidade, adaptación ao exercicio e equilibrio. Anímase aos usuarios a facer un exercicio de cada unha destas categorías para obter unha imaxe global do seu nivel de forma física (<https://u-paris.fr/sport/confines-mais-en-forme/>).

Noutras universidades francesas, a Facultade de Deportes da Universidade de Estrasburgo emitiu unha indicación de xeito temperá segundo a cal as actividades deportivas debían realizarse de forma que se mantéña unha distancia física de dous metros, agás cando, pola súa propia natureza, a actividade deportiva non o permite. Tamén se definiu un número máximo de persoas por aula e por actividade. Agás para a práctica das propias actividades deportivas, o uso de máscara nas instalacións deportivas fíxose obrigatorio. Ademais, pecháronse os vestiarios colectivos (<https://www.unistra.fr/index.php?id=32347>). Lembráronlle á comunidade académica as medidas de seguridade, nun contexto no que o leste de Francia se viu especialmente afectado pola propagación da pandemia de Covid-19. Lavar as mans regularmente, levar máscara en todas as circunstancias dentro dos edificios e no campus, e respectar a distancia física sempre que fose posible. Pedíuselles aos alumnos que estivesen especialmente atentos á práctica deportiva. As normas comúns a todas as prácticas deportivas foron: levar máscara nos desprazamentos polas instalacións e nas conversas co profesor; lavar as mans antes e despois da práctica; respectar a distancia de dous metros entre o alumno e o profesor; respectar os sinais de tráfico: entradas e saídas; entrar na sala de deportes coa roupa xa cambiada e unha bolsa con material deportivo; limpar os zapatos; levar unha toalla para a hixiene persoal; levar un pano limpo e seco para limpar e desinfectar o material; non intercambiar artigos persoais; usar unha botella de auga persoal; levar xel de alcohol. Para determinados deportes, en particular boxeo, judo e tenis de mesa, solicitouse aos estudantes o material necesario para a práctica (luvas, raqueta, roupa) (Universidade de Estrasburgo, 2020a).

Hai que facer unha observación específica no que se refire á natación. Nesta modalidade tomáronse algunhas precaucións para a fase previa á formación (recepción-entrada-vestiarios): o alumnado xa debía ter posto a roupa, na medida do posible; tiñan que agardar na entrada segundo as normas de distanciamento social, con máscara; Unha vez rematadas as actividades, os alumnos debían desinfectar as mans cunha solución hidroalcohólica; era obrigatorio o uso de máscara entre a entrada e as duchas; todos os efectos persoais tiñan que levarse ao bordo da piscina nunha bolsa persoal. Ademais, recomendábase aos alumnos que se organizasen antes das sesións para reducir o seu tempo nos vestiarios. Por suposto, era obrigatorio que os estudantes se duchasen con xabón antes e despois da práctica, pero esta xa era unha medida de hixiene recomendada antes da pandemia. Durante os deportes de natación, en xeral, durante as sesións había que seguir determinados procedementos. fases estáticas” (recuperación, recollida de información do supervisor). Neste contexto, tivo que respectarse un espazo persoal de 4m² nas piscinas. En termos pedagóxicos, cada grupo de profesores tiña un espazo dedicado para tomar nota, presentar clases e revisalas/avalialas (Universidade de Estrasburgo, 2020b).

Tamén hai que mencionar que houbo varias iniciativas, por parte das universidades francesas, para fomentar a práctica de actividades físicas, incluso a distancia, e non só para os estudantes, senón tamén para toda a poboación (Véziers, 2021). Estas iniciativas foron coordinadas polo *Ministère de l'Enseignement supérieur, de la Recherche et de l'Innovation* (denominadas “Iniciativas de Axentes de Educación Superior #Covid19 Formación Deportiva”). Por mencionar as principais: iniciativa da Universidade Paris Nanterre *#Sport enLigne*; Universidade Sorbona Paris Norte iniciativa *Restez en forme à la maison*; iniciativa da Universidade de Montpellier *Du sport en ligne pendant le confinement*; Universidade das Antillas con iniciativa de socios: *Programme d'aide à l'entretien de sa santé physique et mentale durant le confinement de l'université des Antilles*; Universidade de Lorena *Initiative Proposer une offre sportive aux étudiants de l'Université de Lorraine en période de confinement*; Universidade de Reims iniciativa *Champagne-Ardenne Plateforme de pratiques sportives à distance*; Iniciativa da Uiversidade de Haute-Alsace *L'activité sportive du jour*; Iniciativa da Universidade de Toulon *Initiative Le SUAPS Toulon vous encourage à faire du sport*. En xeral, esta estimulación das actividades físicas recaeu principalmente na práctica de determinadas actividades ou modalidades como ioga, forza e resistencia, danza en parella, defensa persoal (<https://services.dgesip.fr/I19/T11/>).

4. O caso de Portugal

Nas universidades portuguesas, a pandemia bateu duramente a vida dos estudantes. É importante entender que a maioría dos estudantes proceden de lugares remotos, en relación coa súa universidade (agás quizais no caso de Lisboa e Porto). Como consecuencia, a maioría dos estudantes universitarios regresaron ás súas casas familiares durante os meses da pandemia. Máis que iso: ata agora, mesmo en 2021, hai unha forte permanencia das medidas preventivas adoptadas pola maioría das universidades portuguesas, como o incentivo á educación a distancia. Isto afectou especialmente á área de educación física, pero non na mesma medida. De feito, en Portugal algunhas universidades investiron máis que outras en educación física -con clara tradición da Universidade de Coimbra e da Universidade do Minho-.

O caso da Universidade do Minho, situada no norte de Portugal, é un exemplo único de campus amplo e integrado que ocupa toda unha zona no leste da cidade. Como tal, tiña capacidade e realizara un forte investimento no deporte nas últimas décadas, como parte da súa identidade e cultura académica, en conxunto coa Asociación Académica. Mesmo lle deu “gran importancia á promoción do deporte dentro da comunidade académica, dotando a esta zona de excelentes condicións e de gran dinamismo” (Oliveira, 2020, p. 289). A Universidade do Minho fíxoo a través da compoñente competición, con preto de 700 deportistas inscritos nas competicións da Federación Académica de Deportes Universitarios, que inclúe a participación en eventos, como as fases finais dos campionatos nacionais universitarios disputados por máis de 3000 deportistas nacionais. das distintas institucións de ensino superior de Portugal, ou nos distintos campionatos europeos e mundiais que organizou. Ademais, eventos deportivos informais como o Trofeo do Reitor, con máis de 400 participantes, ou a “Gata na Praia” (en referencia á tradición das probas de final de pelota), que acolleu a uns 500 alumnos nun descanso das vacacións deportivas. tamén actividades que promoven a participación do alumnado en actividades relacionadas co deporte. A Universidade do Minho foi, de feito, unha das primeiras en intentar reorganizarse, pola Orde Reitoral núm. 45/2020, do 8 de maio, das directrices e medidas que se deben adoptar en todas as unidades da Universidade, entre as que se inclúe a intensificación do funcionamento dos servizos de apoio á comunidade académica, en concreto nos ámbitos deportivos.

Non obstante, a maioría das universidades e institucións de ensino de Portugal non ofrecen información detallada nos seus sitios web sobre o ensino da educación física durante a pandemia. Parece que, como ocorre noutros países europeos, a adaptación dos métodos pedagóxicos centrou a atención sobre todo nas materias “troncais” (matemáticas, etc.), a excepción da educación física (Issaieva, 2020). Un dos poucos casos que destaca por encima do resto é o da Universidade de Coimbra, que publicou un documento detallado con información dirixida especificamente á Facultade de Deportes e Educación Física e Covid-19 (Universidade de Coimbra, 2020). É relevante a análise dos enlaces webs relacionados co funcionamento das universidades durante ese período, xa que os vínculos dispoñibles nas facultades das materias en cuestión deron lugar ao procedemento normalizado para todas as demais facultades e materias.

En xeral, as institucións seguiron as directrices da DGS (*Dirección Geral de Sanidade*, Goberno portugués) e da DGES (*Dirección Geral de Ensino Superior*), que foron nada menos que cinco desde o inicio da pandemia (DGES, 2021). Aínda así, a información xeral dispoñible resulta un pouco frustrante, xa que demostra que as universidades seguiron fundamentalmente plans de continxencia xenéricos e medidas preventivas, máis que accións proactivas de fomento da actividade deportiva.

5. Conclusións

A perspectiva internacional mostra que cada educador, así como cada institución de educación superior, experimentou os efectos da pandemia na educación de forma diferente e tamén é certo que a transición repentina a un sistema completamente novo non foi fácil para ninguén nin nunca antes. Ao mesmo tempo, apréndese de todo e, desde este punto de vista, non existe

ningunha situación que sexa totalmente innecesaria nin sequera prexudicial. En máis dun ano estableceuse unha orde que poden cumprir tanto o alumnado como o profesorado. Cada institución de educación superior atopou o seu propio camiño que, con sorte, se adaptase mellor ás diferentes necesidades e expectativas.

Pódese ver que a educación superior húngara, francesa e portuguesa en educación física e deportes respondeu de xeito similar aos retos formativos durante o período de pandemia. Nos tres países, considerouse importante manter e apoiar a actividade física entre os estudantes. As actividades físicas organizadas para estudantes foron iniciadas na súa maioría polas institucións, con excepción do exemplo francés que figura a continuación, onde tamén apareceu a coordinación a nivel ministerial.

Pódese dicir que en todos os países estudados apareceron medidas de seguridade (lavar as mans, desinfectar, afastarse, levar máscara) e que o seu alcance adoitaba ser determinado polos gobernos gobernantes.

Pódese dicir que quizais as medidas máis estritas se tomaron en Hungría en relación co peche de instalacións deportivas e a restrición do deporte afeccionado, polo que houbo un déficit importante neste ámbito. Reducíronse as oportunidades deportivas. Os deportes de equipo e as actividades sociais e físicas no pavillón estiveron no seu mellor momento ao aire libre, pero tamén houbo menos oportunidades para os deportes individuais. O deporte universitario de lecer reduciuse ao mínimo en Hungría, en parte en Portugal debido a iniciativas individuais, mentres que en Francia mantívose en gran parte como se describe. A educación física universitaria trasladouse por todas partes ao espazo en liña, cuxa eficacia aínda se está a estudar.

A formación en deportes de competición foi practicamente continuada, por suposto co cumprimento das normas de seguridade e continuas probas controladas. Aínda que as competicións nacionais atrasáronse en gran medida ou tiveron lugar a porta pechada, as federacións deportivas celebraron principalmente as súas competicións mundiais.

En definitiva, a epidemia cambiou considerablemente os hábitos deportivos dos estudantes. Moitos carecían de movemento, mentres que os que seguían activos fisicamente tamén tiveron que cambiar deportes e modos de movemento. Quizais o único beneficio positivo da pandemia neste ámbito sexa o aumento do uso de dispositivos intelixentes (aplicacións deportivas para teléfonos, ferramentas sinxelas de diagnóstico de rendemento) con fins deportivos. Pódese comprobar que estes aparellos electrónicos apareceron recentemente nos deportes de lecer, cuxo uso se viu intensificado pola epidemia.

Xa temos estudos que miden o dano que a epidemia causou no estado físico e psíquico do alumnado. Cremos que a recollida de boas prácticas internacionais pode axudarnos nunha situación similar a minimizar o dano á saúde derivado da diminución da actividade física.

Tamás Freyer. Director do Departamento de Educación Física e Artes Marciais da University of Public Service, Budapest (Hungría), PhD, Msc. Profesor asociado de Educación Física. Mail: freyer.tamas@uni-nke.hu ORCID: 0000-0002-8412-2392

Livia Borosán. *Directora do Departamento de Pedagogía da Hungarian University of Physical Education and Sports Sciences. Budapest, PhD en Educación, Msc. Profesora asociada.*
Mail: borosan.livia@tf.hu *ORCID:* 0000-0002-9468-9640

Ákos Cserny. *Vicerrector de Educación da Hungarian University of Physical Education and Sports Sciences, Budapest. Doctor en Derecho (Hab.), Msc.. Profesor Asociado.*
Mail: drcserny@gmail.hu *ORCID:* 0000-0003-4375-821X

Beatrice Olari. *Licenciada en Linguas Extranxeiras aplicadas á economía e ao marketing, Université Côte d'Azur, Niza, Francia. Máster en Acción Humanitaria, Cooperación e Desenvolvemento, Universidade Fernando Pessoa, Porto, Portugal.*
Mail: olaribeatrice@gmail.com *ORCID:* 0009-0000-4051-5648

Referencias bibliográficas

- DGES (Directorate General for Higher Education, Portugal) (2021). *Avisos Covid-19*. Disponible en: <https://www.dges.gov.pt/pt/pagina/covid-19-avisos>
- ENNIS, C. D. Reimagining professional competence in physical education. *Motriz: Revista de Educação Física*, 19(4), pp. 662-672. 2013. DOI: 10.1590/S1980-65742013000400001.
- FREYER, T. Ethics: individual social responsibility and/vs. university sport responsibility: sport and ethics in the mirror of the weekdays. In: Gjelošhaj Kolë (ed.), *University Sport: a networking platform to advance the technical, social and cultural skills of young leaders Gwangju*, South-Korea, 2014.03.17 -2014.03.22. 12th FISU Forum, pp. 191-193.
- HUMBEECK, B. (2020). *Les leçons de la pandémie: Réinventer l'école ?* Louvain-la-Neuve: De Boeck.
- ISSAIEVA, E., ODACRE, E., LOLLIA, M., & JOSEPH-THEODORE, M. Enseigner et apprendre en situation de pandémie : caractéristiques et effets sur les enseignants et les élèves, *Formation et profession*, 28(4), 1-12, 2020. DOI: 10.18162/fp.2020.702
- LÖKÖS, D., The state and aims of physical education in public and higher education, *Journal of Health Promotion*, 59(3), pp. 17-23. 2018. <http://dx.doi.org/10.24365/ef.v59i3.264>
- POKHREL, S., CHHETRI, R. A Literature Review on Impact of COVID-19 Pandemic on Teaching and Learning, *Higher Education for the Future*. 8(1), pp. 133-141, 2021. DOI: 10.1177/2347631120983481.

- OLIVEIRA, R. Testemunhos de Estudantes, In: Marins, M., Rodrigues, E., *A Universidade do Minho em Tempo de Pandemia, I- Reflexões*, Braga: Uminho Editora, 2020, pp. 287-303.
- RODINO, A. M. Human rights education for democratic and inclusive citizenship: how to work at school and by means of Physical Education. *Ensaio: Avaliação e Políticas Públicas em Educação*, 20(74), pp. 207-227. 2012. DOI: 10.1590/S0104-40362012000100011.
- University of Coimbra (2020). *Plano Operacional (Operational Plan)*. Disponible en: <https://www.uc.pt/fcdef/COVID-19/Plano-operacionalPrevencaoSanitariaCoV2>
- Université de Strasbourg (2020a). *Covid-19 – Etudiants – Conduite A Tenir*. Disponible en: https://f3s.unistra.fr/websites/f3s/Informations_administratives/Infirmierie/Procedures/2020-10-20_COVID-19_Conduite_a_tenir_pour_les_usagers_de_la_F3S-1.pdf
- Université de Strasbourg (2020b). *Protocole Sanitaire – Pratique Natation F3S*. Disponible en: https://f3s.unistra.fr/websites/f3s/Informations_administratives/Infirmierie/Procedures/Protocole_F3S_natation_11.09.2020.pdf
- VANDEYAR, T. A window to teachers' ICT practices: Discerning between teaching and the complex science of pedagogy. *Ensaio: Avaliação e Políticas Públicas em Educação*, 28(109), pp. 982-1011. 2020. Disponible en: <https://www.redalyc.org/jatsRepo/3995/399565425007/399565425007.pdf>
- VÉZIER, G. Le no-virus-disease-ball, une adaptation de jeux collectifs de ballon, *Revue EP&S*, n° 390 - Janvier-février-mars 2021. Disponible en: https://www.revue-eps.com/fr/le-no-virus-disease-ball-une-adaptation-de-jeux-collectifs-de-ballon_a-15784.html